

رسالة المحررين

دانشگاه امام صادق (ع)

دانشکده الهیات، معارف اسلامی و ارشاد

پایان نامه کارشناسی ارشد الهیات، معارف اسلامی و ارشاد گرایش فقه و مبانی حقوق

امکان سنجی دفاع مشروع در برابر پدر در فرض تعدی بر جان در فقه امامیه و حقوق ایران

نگارش

رضا رهبر

استاد راهنما

دکتر احسان آهنگری

استاد مشاور

دکتر غلامحسین الهام

مرداد ۱۴۰۳

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخ برداری، ترجمه، اقتباس و

نظایر آنها از این پایان نامه کارشناسی ارشد برای دانشگاه امام

صادق (ع) محفوظ است. نقل مطالب با ذکر مأخذ بلا مانع است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه امام صادق (ع)

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای به شماره دانشجویی ۹۷۳۱۱۰۵ با عنوان دفاع مشروع در برابر دزدی در محله در نظر شکل و محتوای در تاریخ ۱۴۰۲/۰۵/۲۵ بررسی نموده و صلاحیت این پایان نامه را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد ایشان تأیید می کنند.

الف) پایان نامه فوق با نمره به عدد: ۱۷ (از ۱۹) به حروف: هجده به تصویب رسید.			
اعضای هیئت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	محل امضا
(۱) استاد راهنما:	احسان آهنگر	استادیار	
(۲) استاد مشاور ۱:	غریب (ع)	دکتر	
(۳) استاد مشاور ۲:
(۴) استاد داور:	سید محمد رضا امام	دانشیار	 تاریخ: ۱۴۰۲/۰۵/۲۵

TP-FR-۰۱۲-۰۲

دانشگاه امام صادق

باسمه تعالی

تعهدنامه‌ی پارسا

اینجناب رضا رهبر دانش آموخته مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد / دکتری در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی که در تاریخ ۱۴۰۳/۰۶/۳۰ از پایان نامه خود تحت عنوان امکان سنجی دفاع مشروع در برابر پدر در فرض تعدی بر جان در فقه امامیه و حقوق ایران با کسب نمره ۱۹ دفاع نموده ام، متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه / رساله حاصل پژوهش انجام شده توسط اینجناب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از مقاله، کتاب، پایان نامه و غیره) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوط ذکر و درج کرده‌ام.

۲- این پایان نامه / رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- اگر این پارسا از دانشگاه امام صادق علیه‌السلام مورد حمایت قرار گرفته باشد، از هیچ منبع دیگری اعتبار مالی دریافت نکرده است.

۴- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده از هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع، تولید نرم افزار، و از این دست موارد از این پایان نامه / رساله را به صورت کامل و یا فصل ها و یا بخش هایی از آن داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه‌السلام مجوزهای مربوط را اخذ نمایم.

۵- در مقاله های استخراجی از پایان نامه / رساله نگارش یافته اینجناب، وابستگی و ایمیل دانشگاه امام صادق علیه‌السلام در آن ذکر شده و یا می شود.

۶- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و دانشگاه مجاز است با اینجناب مطابق ضوابط و مقررات ابلاغی «دستورالعمل نحوه بررسی تخلفات پژوهشی» و مصادیق تخلفات پژوهشی به شماره ۲۴۵۶۰۲/مورخ ۱۳۹۳/۱۲/۲۵ وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، و همچنین اجرای «آیین‌نامه ثبت و اشاعه پیشنهادها، پایان‌نامه‌ها و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآورندگان در آنها» به شماره ۱۹۵۹۲۹/مورخ ۱۳۹۵/۹/۶ ابلاغی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، و «قانون پیشگیری و مقابله با تقلب در تهیه آثار علمی» مصوب مجلس شورای اسلامی به تاریخ ۱۳۹۶/۰۶/۱۴ شماره ۱۰۱/۴۹۱۸۵ و ابلاغیه رئیس جمهور در نامه شماره ۷۳۹۰۲ مورخ ۱۳۹۶/۰۶/۱۹ به وزارت علوم و بهداشت، و دستورالعمل سلامت و اخلاق پژوهش دانشگاه امام صادق علیه‌السلام مصوب جلسه ۳۵۷ شورای دانشگاه امام صادق علیه‌السلام مورخ ۱۳۹۶/۹/۵ رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعائی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: رضا رهبر

تاریخ و امضاء: ۱۴۰۳/۰۶/۳۰

دانشگاه امام صادق

باسمه تعالی

تعهدنامه منشور اخلاق پژوهش

با یاری از خداوند سبحان و اعتقاد به این که عالم محضر خداوند است و همواره ناظر به اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظر به اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ اسلامی و انسانی **اینجناب رضا رهبر** دانشجوی **دانشکده معارف اسلامی** و **ارشاد** دانشگاه امام صادق علیه السلام متعهد می گردد اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مدنظر قرار داده و از آن تخطی نکنم:

- ۱- اصل حقیقت جوئی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت،
- ۲- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهیدگان (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق،
- ۳- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش،
- ۴- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش،
- ۵- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار،
- ۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهادهای مرتبط با تحقیق،
- ۷- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت های **دینی و اجتماعی** در انجام تحقیقات و رعایت جانب نقد **علمی** و خودداری از هرگونه حرمت شکنی،
- ۸- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد،
- ۹- اصل برائت: التزام به برائت جوئی از هرگونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شائبه های غیر علمی می آلاینند.

نام و نام خانوادگی: رضا رهبر

تاریخ و امضاء: ۱۴۰۳/۰۵/۱۴

تقدیم به ساحات مقدس حضرات معصومین (علیهم السلام) و لا سیما بقیه الله فی الارضین
(عجل الله تعالی فرجه الشریف) و همچنین تقدیم به علمدار حماسه عاشورا حضرت
ابوالفضل العباس (علیه السلام) و عقيله بنی هاشم حضرت زینب (سلام الله علیها) و برادر
بزرگوارش ارباب بی کفن حضرت ابا عبدالله الحسین (علیه السلام)

سپاس و قدر دانی دارم از خانواده گرانقدرم که در این مسیر بنده را بسیار یاری نمودند و همچنین از تمامی اساتید بزرگواری که بنده را در این مسیر هدایت و راهنمایی کردند، به خصوص تشکر ویژه می‌کنم از تلاش‌های بسیار زیاد استاد راهنمای پایان‌نامه، جناب آقای دکتر احسان آهنگری و همچنین زحمات استاد مشاور محترم، جناب آقای دکتر غلامحسین الهام در هدایت دلسوزانه‌ای که داشتند.

به علاوه لازم می‌دانم مراتب تشکر را نسبت به ساحت مقدس تمامی شهدای انقلاب اسلامی و دفاع مقدس و شهدای مدافع حرم که آرامش ایران اسلامی و زمینه پژوهش و تحقیق، رشد و تعالی جامعه را فراهم کردند اعلام کنم؛ مجاهدانی که در موارد متعددی با شهادت به اوج و قله کمال انسانی دست یافتند.

چکیده:

دفاع مشروع، نهادی است که به دلیل مبتنی بودن آن بر فطرت بشری از زمانی که انسان ها بر روی کره زمین شروع به زیستن کرده اند همه ملل و اقوام و تمدن ها این نهاد را به رسمیت شناخته اند، هرچند در مورد مبانی و مصادیق آن همواره اختلاف نظر وجود داشته است.

در حال حاضر نهاد دفاع مشروع بیش از پیش دارای اهمیت می باشد چرا که امروزه شاهد قتل های خانوادگی و پدیده ای به نام « فرزند کشی » می باشیم؛ از طرفی در نظام حقوقی اسلام والدین از جایگاه والایی برخوردار می باشد به گونه ای که طبق آیات قرآن کریم و روایات صادره از ائمه اطهار(ع)، والدین دارای احترام بوده و فرزند حق هیچ گونه بی حرمتی به ایشان را نخواهد داشت.

در تقابل و تعارض میان ادله دفاع مشروع و ادله لزوم احترام به والدین و معافیت پدر از قصاص، آنچه در حل این تعارض می تواند راهگشا باشد آن است که ادله لزوم احترام به والدین ناظر به مواردی است که احترام و اطاعت از والدین منجر به وقوع در معصیت و شریک قرار دادن برای خداوند متعال نشود و امکان همزیستی مسالمت آمیز میان پدر و فرزند وجود داشته باشد.

در ارتباط با ادله معافیت پدر از قصاص باید گفت که این ادله ناظر به مرحله مجازات می باشد بدین معنا که پدر در صورت قتل فرزند خود صرفاً قصاص از وی منتفی خواهد شد اما سایر مجازات ها -دیه و تعزیر- همچنان به قوت خود باقی است. مضافاً آنکه ادله مزبور در مقام بیان این مطلب است که فرزند در صورت قتل عمدی پدر خود مستحق قصاص خواهد بود اما چنانچه فرزند در مقام دفاع از جان و نفس خویش یا خانواده خود اقدام به دفاع و عنداللزوم قتل پدر خود کند در اینصورت به جهت تغییر موضوع فعل ارتكابی، عنوان دفاع بر فعل فرزند صادق بوده و فرزند مستحق هیچ گونه مجازاتی نخواهد بود.

در این پژوهش که با روش توصیفی تحلیلی و با استناد به منابع کتابخانه ای و قوانین مرتبط فراهم آمده به بررسی ادله و نظرات فقهاء و حقوق دانان پرداخته و این نتیجه حاصل شده که فرزند همانند سایر افراد جامعه قادر خواهد بود که در مواجهه با تهاجم غیر قانونی پدر خود به دفاع از خود پرداخته و ادله لزوم احترام به والدین و معافیت پدر از قصاص منصرف از موضوع بحث می باشد.

کلید واژه: دفاع مشروع، احترام به والدین، قتل، تهاجم، معافیت از قصاص، والدین

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات و مفاهیم	۲
درآمد:	۲
بیان مسأله:	۲
هدف پژوهش:	۶
اهمیت و ضرورت پژوهش:	۶
سوالات پژوهش:	۶
فرضیه پژوهش:	۶
پیشینه و سابقه پژوهش:	۷
روش پژوهش:	۸
۱- مفاهیم	۹
۱-۱: تعریف قصاص:	۹
*شرایط قصاص	۱۰
۱-۲: مفهوم پدر و گستره آن:	۱۱
روایت اول: روایت فضیل بن یسار:	۱۱
روایت دوم: روایت حمران:	۱۱
روایت سوم: روایت علا بن فضیل:	۱۱
۱-۲-۱: نظریه مشهور فقهاء:	۱۲
۱-۲-۲: نظریه غیر مشهور:	۱۳
۱-۲-۳: نظریه مختار:	۱۳

- ۳-۱: جواز یا عدم جواز سرایت لفظ «أب،والد» به جد پدری: ۱۴
- ۳-۱-۱: نظریه مشهور: ۱۴
- ۳-۲: نظریه غیر مشهور: ۱۵
- ۴-۱: ضرورت: ۱۷
- ۴-۱-۱: تعریف لغوی و اصطلاحی: ۱۷
- ۴-۲: مقایسه ضرورت با اکراه و اجبار: ۱۹
- ۴-۳: حکم تکلیفی و وضعی ضرورت و اکراه و اجبار: ۲۱
- ۵-۱: احترام: ۲۱
- ۵-۱-۱: تعریف لغوی و اصطلاحی: ۲۱
- ۵-۲: استعمالات «احترام» در قرآن کریم: ۲۲
- ۵-۳: منشأ اصلی احترام از دیدگاه قرآن: ۲۳
- ۶-۱: تعدی ۲۳
- * معنای لغوی و اصطلاحی: ۲۳
- فصل دوم: امکان سنجی دفاع مشروع در برابر پدر در فرض تعدی بر جان در فقه و حقوق ایران ۲۵
- ۲-۱: تعریف دفاع مشروع ۲۵
- ۲-۱-۱: تعریف لغوی: ۲۵
- ۲-۱-۲: معنای اصطلاحی: ۲۵
- ۲-۱-۲-۱: از دیدگاه فقهاء امامیه: ۲۵
- ۲-۱-۲-۲: از دیدگاه حقوق دانان: ۲۷
- ۲-۲: مبانی دفاع مشروع از دیدگاه منابع معتبر اسلامی ۲۸
- ۲-۲-۱: ادله عقلی و فطری ۲۸
- ۲-۲-۲: ادله نقلی ۲۹

ب

- ۲۹-۲-۲-۱ آیات: ۲-۲-۲-۱-۱ ۲۹
- ۲۹-۲-۲-۱-۱ آیة ۳۹ و ۴۰ سوره مبارکه حج ۲۹
- ۲۹-۲-۲-۱-۲ آیة ۷۵ سوره نساء ۲۹
- ۳۰-۲-۲-۱-۳ آیة ۳۳ سوره اسراء ۳۰
- ۳۰-۲-۲-۱-۴ آیة ۹ سوره حجرات ۳۰
- ۳۰-۲-۲-۲-۲ روایات: ۲-۲-۲-۲-۲ ۳۰
- ۳۱-۲-۲-۲-۲-۱ روایات دال بر جواز دفاع از جان و مال و آبرو شخص مدافع ۳۱
- ۳۲-۲-۲-۲-۲-۲ روایات دال بر جواز دفاع از مطلق جان و مال و آبرو مسلمان و مظلوم ۳۲
- ۳۴-۲-۲-۳ اجماع: ۲-۲-۳ ۳۴
- ۳۴-۲-۳ مبانی دفاع مشروع از دیدگاه حقوق دانان: ۲-۳-۳ ۳۴
- ۳۵-۲-۳-۱ نظریه اجبار معنوی: ۲-۳-۱ ۳۵
- ۳۵-۲-۳-۲ نظریه عامل موجه بودن جرم: ۲-۳-۲ ۳۵
- ۳۵-۲-۳-۳ نظریه تعارض ۲ حق: ۲-۳-۳ ۳۵
- ۳۵-۲-۴ ارکان و شرایط دفاع مشروع در فقه و حقوق موضوعه ۳۵
- ۳۵-۲-۴-۱ شرایط مربوط به نحوه تهاجم مهاجم: ۲-۴-۱ ۳۵
- ۳۶-۲-۴-۱-۱ تهاجم مهاجم باید ناعادلانه و نامشروع و غیر قانونی باشد: ۲-۴-۱-۱ ۳۶
- ۳۶-۲-۴-۱-۲ تهاجم باید فعلیت داشته باشد و یا قریب الوقوع باشد: ۲-۴-۱-۲ ۳۶
- ۳۸-۲-۴-۲ شرایط مربوط به دفاع: ۲-۴-۲ ۳۸
- ۳۸-۲-۴-۲-۱ ضرورت داشتن دفاع: ۲-۴-۲-۱ ۳۸
- ۴۰-۲-۴-۲-۲ تناسب میان دفاع و تهاجم مهاجم: ۲-۴-۲-۲ ۴۰
- ۴۲-۲-۵ ادله لزوم احترام به والدین از منظر آیات و روایات: ۲-۵ ۴۲
- ۴۳-۲-۵-۱ آیات: ۲-۵-۱ ۴۳

- ۱-۱-۵-۲: آیه ۸۳ سوره بقره ۴۳
- ۲-۱-۵-۲: آیه ۳۶ سوره نساء ۴۴
- ۳-۱-۵-۲: آیه ۱۴ سوره لقمان ۴۴
- ۴-۱-۵-۲: آیه ۱۵۱ سوره انعام ۴۴
- ۵-۱-۵-۲: آیه ۲۳ سوره اسراء ۴۵
- ۲-۵-۲: روایات ۴۶
- ۲-۵-۲-۱: روایت حسین بن علوان: ۴۶
- ۲-۵-۲-۲: روایت امیر المومنین (ع): ۴۶
- ۳-۲-۵-۲: روایت جابر بن عبدالله أنصاری: ۴۷
- ۴-۲-۵-۲: روایت معمر بن خلّاد: ۴۷
- ۶-۲: ادله لزوم احترام به والدین از منظر قوانین: ۴۸
- ۷-۲: ادله معافیت پدر از قصاص از منظر منابع معتبر اسلامی ۴۹
- ۱-۷-۲: روایت فضیل بن یسار: ۵۰
- ۲-۷-۲: روایت حمران: ۵۰
- ۳-۷-۲: روایت محمد بن علی بن ابراهیم: ۵۰
- حدیث: ۵۱
- ۴-۷-۲: فتاوی فقهاء: ۵۴
- ۸-۲: ادله معافیت پدر از قصاص از منظر قوانین و دکترین حقوق: ۵۵
- ۹-۲: ادله عدم جواز دفاع مشروع در برابر تعدی پدر ۵۶
- ۱-۹-۲: اطلاعات ادله لزوم احترام به والدین: ۵۶
- ۲-۹-۲: اطلاعات ادله معافیت پدر از قصاص: ۵۷
- ۳-۹-۲: فتاوی فقهاء: ۵۸

۵۹	۲-۹-۴: اجماع:
۵۹	۲-۹-۵: اطلاعات ادله جواز تأدیب فرزند:
۶۱	۲-۱۰: ادله جواز دفاع مشروع در برابر تعدی پدر
۶۱	۲-۱۰-۱: اطلاعات ادله دفاع مشروع در برابر تهاجم مهاجم:
۶۱	۲-۱۰-۲: وجوب حفظ نفس از نظر عقل:
۶۲	۲-۱۰-۳: قاعده اقدام:
۶۲	۲-۱۰-۴: قاعده لا ضرر:
۶۳	۲-۱۰-۵: فتاوی فقهاء:
۶۵	۲-۱۰-۶: لزوم اجراء قانون أهم:
۶۶	۲-۱۱: احتمالات جهت رفع تعارض:
۶۶	۲-۱۱-۱: تعریف حکومت و انواع آن:
۶۸	۲-۱۱-۲: تعریف تخصیص و ارکان تشکیل دهنده آن:
۶۸	۲-۱۱-۳: تفاوت حکومت با تخصیص:
۶۸	۲-۱۲: بحث و نقد ادله:
۶۹	۲-۱۲-۱: نقد ادله لزوم احترام به والدین:
۷۵	۲-۱۲-۲: نقد ادله معافیت پدر از قصاص:
۷۶	۲-۱۳: نتیجه گیری:
۷۸	فهرست منابع

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

فصل اول: کلیات و مفاهیم

کلیات

در آمد:

انسان در طول تاریخ و به طور فطری ذاتی تمایل به جمع گرایی در او غلبه داشته است و به همین دلیل دارای زندگی اجتماعی است، اما این مطلب نافی وجود حریم خصوصی برای وی نخواهد بود بدین معنا که همه انسان ها برای خود یک سری حدودی را تعریف کرده اند که دیگران بدون اذن و اجازه وی حق تعدی و تجاوز به آن حریم را ندارند و همین عدم جواز تعدی به حریم خصوصی افراد باعث شده است تا دفاع مشروع به عنوان یکی از مباحث مهم و کاربردی و محل ابتلاء در جوامع اسلامی و غیر اسلامی مطرح گردد.

دین اسلام به عنوان یک دین جامع و کامل به این مسأله توجه شایانی داشته است و در قرآن کریم و روایات معتبری که از معصومین (ع) بدست آمده است دفاع مشروع از حریم خصوصی و جان و مال و کشور را امری پسندیده و عقلائی بر می شمارد.

هدف و غایت اصلی از حکم به جواز دفاع مشروع به عنوان یک روش در نظام حقوق جزای اسلام به جهت حفاظت از جان، مال، عرض و آزادی تن افراد که در معرض خطر می باشد.

این تجویز با سابقه ایی کهن و دیرینه ریشه در فطرت بشری داشته و در زمانه کنونی با شکل گیری تمدن های بشری و انسجام یافتن دولت ها و نظامات قانونی مساله دفاع به صورت رسمی تحت عناوینی همچون دفاع قانونی، دفاع ضروری، دفاع شرعی و دفاع مشروع وارد ادبیات حقوقی کشور ها شد.

اهمیت مسأله دفاع زمانی نمایان می شود که دفاع فرصتی را که مجرمین به دور از چشمان قدرت حاکمیت برای ارتکاب جرم غنیمت می شمردند از دستان آنان می ستاند؛ اما امروزه و عصر کنونی به رغم اتفاق فقهاء و حقوق دانان در پذیرش اصل دفاع مشروع و جواز آن، با دقت و ملاحظه متون و نصوص قانونی و فقهی می توان بروز و ظهور اختلاف نظرات را در شرایط دفاع مشروع و جزئیات آن ملاحظه کرد.

بیان مسأله:

یکی از مهمترین حقوق طبیعی انسان، حق دفاع در مقابل تجاوز به جان، آزادی، عرض، ناموس و مال اوست. دین مبین اسلام به عنوان آیینی جامع و کامل در این مورد با قید شرایطی به مسلمانان اجازه داده تا به هنگام لزوم به دفاع از خود برخیزند و این گویای اهمیت قائل شدن به حیثیت و کرامت ذاتی نوع بشر است.

دفاع مشروع به عنوان یکی از عوامل و علل موجهه جرم از مباحث کلیدی و مهم در شریعت اسلامی می باشد، به طوری که فقهاء در أبواب مختلف از جمله باب جهاد و باب قصاص و باب حدود به تناسب از آن بحث کرده اند و حتی برخی یک فصل جداگانه را به این مبحث اختصاص داده اند.

براساس ادله شرعی دفاع مشروع و نیز ماده ۱۵۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ «هرگاه فردی در مقام دفاع از نفس، عرض، ناموس، مال یا آزادی تن خود یا دیگری در برابر هرگونه تجاوز یا خطر فعلی یا قریب الوقوع با رعایت مراحل دفاع مرتکب رفتاری شود که طبق قانون جرم محسوب می شود، در صورت اجتماع شرایط زیر مجازات نمی شود:

الف- رفتار ارتكابی برای دفع تجاوز یا خطر ضرورت داشته باشد؛

این شرط در مقام بیان این مطلب می باشد که زمانی دفاع جایز خواهد بود که تنها راه ممکن برای دفع خطر و رهایی از حمله باشد و دفع مهاجم به هیچ وسیله ای ممکن نباشد.

ب- دفاع مستند به قرائن معقول یا خوف عقلانی باشد؛

این شرط بدان معنا است که هر انسان عاقل و متعارفی که در این شرایط قرار داشته باشد، به این نتیجه برسد که خطری او را تهدید می کند و برای رهایی از این خطر و آثار مربوط به آن باید اقدامی انجام دهد.

ج - خطر و تجاوز به سبب اقدام آگاهانه یا تجاوز خود فرد و دفاع دیگری صورت نگرفته باشد؛

علت ذکر این مورد به عنوان یکی از شرایط مشروعیت دفاع آن است که خود شخص مدافع با انجام رفتارهای تحریک آمیز زمینه‌ی هجومه و حمله را فراهم کرده است فلذا نمی توان اقدام وی را دفاع نامید

د- توسل به قوای دولتی بدون فوت وقت عملاً ممکن نباشد یا مداخله آنان در دفع تجاوز و خطر موثر واقع نشود.

در خصوص موضوع دفاع، فقها گاه به اجمال و گاه به تفصیل به توضیح پرداخته اند. عمده فقهای متقدم به صورت مختصر به اصل وجوب دفاع از نفس و عرض و مال اشاره کرده اند. نخستین فقیهی که به تفاوت میان دفاع از جان و عرض با دفاع از مال تصریح کرده، علامه حلی است. وی در کتاب قواعد الاحکام (۱۴۱۳ق، ج ۳: ۵۷۱) نوشته است:

«انسان تا توان دارد واجب است از نفس و حریم دفاع کند و تسلیم شدن جایز نیست و انسان حق دارد از اموال خودش دفاع کند، لیکن دفاع از مال واجب نیست.» شهید ثانی در شرح لمعه نظر علامه را تأیید کرده است (۱۴۱۲ق، ج ۹: ۳۴۸).

گفتنی است وجوب دفاع از نفس و عرض مورد اتفاق همه فقیهان است و روایاتی در این باره نقل شده است. از جمله در معتبره غیاث بن ابراهیم به نقل از امام صادق (علیه السلام) آمده است که امام باقر (علیه السلام) فرمود:

«آن گاه که مردی بر شما هجوم آورد و قصد جان و مالت را داشت، اگر توانایی داشتی پیش دستی کن و ضربتی بر او بزن. پس همانا دزد با خدا و رسولش در حال کارزار است. هر آسیبی که از ضربت تو بر او وارد آید به عهده من است.» (حر عاملی، بی تا، ج ۲۸: ۳۸۴، باب ۵ از ابواب دفاع، ح ۱)

در معتبره سکونی نیز می خوانیم که امام صادق (علیه السلام) به نقل از پدر بزرگوارش (علیه السلام) فرمود:

«همانا خدا بنده ای را که به خانه اش هجوم آورند و او کارزار نکند و نبرد ننماید، دشمن می دارد.» (حر عاملی، بی تا، ج ۱۵: ۱۹ و ۱۲۱، باب ۴۶ از ابواب «جهاد با عدو» ح ۷ و ۲)

اطلاق ادله دفاع مشروع مقتضی آن است که با وجود شرایط دفاع مشروع می توان در برابر هر متجاوز از خود دفاع کرد حتی اگر منجر به کشته شدن مهاجم شود. در واقع ادله جواز یا وجوب دفاع، از جهت اینکه مهاجم چه کسی باشد، اطلاق داشته و هر شخص یا گروهی که به کسی تجاوز نمایند، دفاع در برابر ایشان ممکن است. این اطلاق حتی شامل پدری که از روی ظلم و تعدی قصد جان فرزند خود را کرده نیز می شود و بر اساس این ادله فرزند، حق دفاع از خویش در برابر تجاوز پدر را نیز دارا است. لکن این اطلاق تنها دلیلی نیست که می تواند در مساله حاکم شود. زیرا دو دسته ادله دیگر نیز وجود دارد که حاکمیت هر یک، می تواند نتیجه ای که از اطلاق ادله دفاع بدست آمد را به کلی دگرگون سازد؛

نخست ادله معافیت پدر از قصاص در صورت کشتن فرزند است. این ادله که موجب وفاق فقهای اسلامی بر معافیت پدر از قصاص در صورت قتل عمدی فرزند است، دلالت دارد که پدر را نمی توان به عنوان قصاص، در برابر قتل فرزند به قتل رساند. از این روی، این سوال در ذهن نقش می بندد که آیا ادله معافیت پدر از قصاص، تنها کشتن پدر پس از ارتکاب جرم را نهی کرده است یا اینکه این ادله اقتضا دارد فرزند حق کشتن پدر را حتی در فرض تجاوز ندارد؟ به تعبیر دیگر آیا اینکه شریعت اسلامی پدر را از قصاص معاف ساخته، بدین معناست که اطلاق و عموم ادله دفاع مشروع نسبت به تجاوز پدر به فرزند، تقیید و تخصیص خورده است و حتی دفاع در برابر تجاوز پدر جایز نیست؟ یا اینکه اطلاق و عموم ادله دفاع در این فرض حاکم بوده و فرزند در برابر تجاوز هر چند از سوی پدر باشد، حق دفاع را داراست؟

دوم، ادله ای است که بر لزوم حفظ حرمت والدین، حرمت ایداء و آزار ایشان و نیز حرمت ضرب و شتم آن دو دلالت دارد. در آموزه های دینی در رابطه با رعایت حقوق پدر و مادر و لزوم احترام آنان سفارش های متعددی بیان شده است:

در آیات قران می خوانیم: (و قِضَىٰ رَبِّكَ الْإِتْبَاعُوا الْآيَاتِ وَالْوَالِدِينَ إِحْسَانًا) (سوره اسرا آیه ۲۳)

(وَ اخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِيلِ مِنَ الرَّحْمَةِ) (سوره اسرا آیه ۲۴)

(صَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا) (سوره لقمان آیه ۱۵)

(وَلَا تُقَلِّ لَّهُمَا أُفًّا) (سوره اسرا آیه ۲۳) و آیات دیگری که در این خصوص وجود دارد و از نقل همه آنها خودداری می گردد.